

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Kai laikmetis pranoksta vaizduotę

Jeigu įsivaizduotume blogio veidą tik kaip žiaurų, bjaurų ir brutalų, labai klystume. Kitas blogio veidas – iš pažiūros malonus ir visada besišypsantis. (Tik toji šypsena iš-treniruota ir yra veido raumenų, o ne sakomų žodžių ar tuo labiau – vidinės būsenos inspi-ruojama). Tuos du blogio veidus puikiai atvaizdavo du didieji XX a. distopijų kūrėjai – Aldous Hux-ley ir Georg Orwello savo romanuose „Puikus naujas pasaulis“ ir „1984.“

Ir vargu ar kas nors artimiausiu laiku šias distopijas pranoks. Nes jos puikiai iliust-ruoja ir mūsų laikus. Ir *naujakalbė*, ir minčių policija, ir Teisybės ministerija, ir bet koki ne-rimą ir „pašalines“ mintis reguliuojantis nar-kotikas *soma*, ir žmonių rūšiavimas, ir kul-tūros kaip žmogaus dvasinių ir intelektualinių ga-lių instrumento nykimas – visa tai jau ne tik vaizduotės vaisiai.

Ir jei nesate *somos* atbukintas žmogus, tai pasiėmęs Huxley ar Orwello knygą, neskaity-site jos prie liepsnojančio židinio ir alaus bo-kalo atsainiai, kaip skaitote koki šurpų de-tektyvą ar *fantasy*, skirtą laikui praleisti. Aiš-ku, ir šiek tiek adrenalino nepakenks, kai gy-venimas toks patogus ir geras. Kitą dieną tą kū-rinį jau galite ir pamiršti. Ir tai gerai. Į atmintį kaip pleištas įsirežiančios knygos (ir kiti meno kūriniai bei reiškiniai) trukdo virškinimui, kyla keistų klausimų. Pastarieji būna ir labai nekorektiški. Baisu tokius ištarti padorioje draugijoje.

Kaip puiku, kai gali tokius dalykus nurašyti kūrybiškai vaizduotei, o ne konkretaus laik-mečio įsikūnijimams.

Distopijos – įdomus žanras. Tai ne tik žaidimas, skirtas pakelti adrenalino lygiui ar per-spėjimas, kur galėtume nueiti, kas mus ištiktų, jeigu nesilaikytume vienokių ar kitokių tai-syklių ir normų. Tai alternatyvių tikrovių kūrimas, priklausantis nuo rašytojo vaizduotės galios, jo moralinių savybių, ideologinių nuostatų, politinių pažiūrų. O galbūt netgi savotiš-kos „pranašystės“, nors šio žodžio vengčiau. Juk parašyta – venkite netikrų pranašų, kurių atsiras paskutiniaisiais laikais.

Be to, juk niekas nežino nei dienos, nei valandos. Realaus laiko įsikūnijimai kartais pra-noksta distopijas. Užtenka žvilgtelėti į dabarties įvykius. Jie – tikri, įsikūniję, ir blogis čia – ne knyginis, o realus. „Puikus naujas pasaulis“ ir „1984“ susilieja – blogio veidai irgi. Skir-tingos jų fizionomijos iš esmės yra tos pačios prigimtios – *darydamas vien gera, pikto trokš-tu*.

Kad suprastume šią eilutę, pravartu perskaityti ne tik Goethes „Faustą“. Tam reikia ir daugiau literatūros, ir gyvenimo patirties, ir – kas svarbiausia – dorybių, kurias Joseph Pie-per įvardijo kaip svarbiausias: protingumo, teisingumo ir tvirtumo. Jos neatsiejamos viena nuo kitos.

Fragmentas iš spektaklio „Puikus naujas pasaulis“ Jaunimo teatre Vilniuje, 2021 (rež. Gintaras Varnas)

AKLAS NEBYLYS

*ir balsas kuriuo nebylys
prabyla tai angelo balsas
ir žvilgsnis kuriuo neregys
pamato tai angelo žvilgsnis*

*ir tai ką matau ir kalbu
nuo žvilgsnio ir balso pakinta
ir formas įvardint skubu
ir dulkėmis angelas krinta*

Aidas Marčėnas

Renata Šerelytė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Kai laikmetis pranoksta vaizduotę • 2-as psl. Renata Šerelytė. Liudo Dovydeno pre-mija – Ievai Marijai Sokolovaitei • 3-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė. Naujasis Lietuvos nacionalinio ope-ros ir baleto teatro sezonas • 4-as psl. Astrida Petraitytė. Laukžemės Madonos apsireiškimas Vilniuje • 5-as psl. Algis Vaškevičius. Penkioliktoji „Kauno bienalė“ menu užpildė įvairias Kauno erdves • 6-as psl. Stanislovas Ab-romavičius. Šventų giesmių giedojimas • 7-as psl. Rimantas Vanagas. Eilėraščių spąstai, arba kaip aš norėjau būti trubadūru (3) • 8-as psl. Eilėraščių spąstai (tęsinys)/ Atsiprašymas

Kitame numeryje:
Minime Felikso Vaitkaus skrydžio per Atlantą 90-metį • Povilui Višinskiui – 150

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fon-das 2025 m. suteikė 18 000 Eur paremti projektą: DRAUGAS laikraščio diasporos žiniasklaida.

L. Dovydėno premijos laureatė Ieva Marija Sokolovaitė

Laureatę sveikino ir Rokiškio rajono meras (centre) Ramūnas Godeliauskas

Liudo Dovydėno premija – Ievai Marijai Sokolovaitėi

Renata Šerelytė

Rugsėjo 20 d. Rokiškyje buvo įteikta Liudo Dovydėno vardo literatūros premija. Ją šiemet gavo jauna prozininkė Ieva Marija Sokolovaitė, išgarsėjusi savo debiutiniu romanu „Pozuotoja“. Šis romanas pakliuvo į Metų knygų penketuko rinkimus, sulaukė daug recenzijų spaudoje. Visai neseniai jam paskirta ir pirmoji Rolando Rastausko literatūrinė premija, kurią teikia Palangos miesto savivaldybė. Be viso to, romanas jau baigiamas versti į japonų kalbą (vertėja – Aya Kimura).

Liudo Dovydėno premija – viena solidžiausių literatūrinių premijų Lietuvoje, siejama su klasikiniu lietuvių literatūros kanonu; ją yra gavę tokie rašytojai, kurių vardai į tą kanoną jau senokai įrašyti (Romualdas Granauskas, Leonardas Gutauskas, Grigorijus Kanovičius, Vytautas Martinkus, Donaldas Kajokas, Valdas Papievis, Danutė Kalinauskaitė ir kt.). Premiją, skirtą įamžinti lietuvių prozininko, Valstybės premijos laureato (1936) Liudo Dovydėno (1906–2000) atminimą, teikia Lietuvos rašytojų sąjunga, premijos mecenatas – L. Dovydėno sūnus Jonas Dovydėnas.

Šiais metais į premiją pretendavo rekordiškas kiekis autorių – keturiolika. Tad komisija (pirmininkas Jonas Dovydėnas, jo deleguoti atstovai – Sigita Balzekas, Deimantė Cibulskienė ir Audrius Ožalas, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto deleguota Solveiga Daugirdaitė, Lietuvos rašytojų sąjungos deleguoti Renata Šerelytė ir Alvydas Šlepikas) darbo turėjo apščiui.

Komisijai nebuvo lengva apsispręsti – didžioji dalis konkursui pateiktų kūrinių įdomūs, savaip stiprūs, išsiskiriantys, saviti, sulaukė daug dėmesio, atsiliepimų, recenzijų ir netgi apgaubti šio tokio skandalingumo. Pabrėžtas Manto Adomėno roma-

Gintaro Varno išdrožtą medinį paukštį laureatei įteikė Juozo Keliučio viešosios bibliotekos vadovė Daiva Vilckickienė

no „Moneta ir labirintas“ intelektualumas ir intertekstiškumas (bet autorius pavainotas už bravūrišką „bondiada“ ir popkultūros klišes), pasigėrėta Jūratės Sučylaitės kūrybiškai ir kruopščiai atliktu Imanuelio Kanto biografijos restauravimu (romanas „Imanuelio kelias“), svarstyti ir kiti romanai istorine tematika (Daliaus Staponkutės „Vivat, Regina!“ ir Sonatos Dirsytytės „Išdidumo kalinė“). Būta ir kūrinių, atstovaujančių mėgėjų literatūrai, tad jie nesvarstyti. Galima pajuokauti, kad čia kaip sporte – kad dalyvautum aukšto rango varžybose, reikia įveikti kvalifikacinius reikalavimus.

Kilo nemažai diskusijų, kaipgi išrinkti iš jų tą, kurį būtų galima pavadinti, kaip premijos nuostatuose įrašyta, „geriausiu lietuvišku romanu“, nes juk vertindami remiamės ne tik objektyviais, bet ir subjektyviais kriterijais. Kita vertus, juk reikia atsižvelgti ir į kanoną – romanas vis dėlto turėtų būti nors kiek „dovydėniškas“, pretenduojantis į klasikinės lietuvių literatūros jungtį su moderniaja, šiuolaikine kūryba.

Regis, kad I. M. Sokolovaitės romanas šį kriterijų atitiko. Tai autentiškas ir nuoširdus kūrinys, pasižymintis nesuvaldintu intelektualumu, nerasite jame literatūrinio snobiškumo ir įprastų klišių. Autoriui pavyko nuosekliai sutvarkyti kūrinio struktūrą, pripildyti ją ornamentuotos ritmikos, nuosekliai išplėtoti pasakojimą, permąstant ontologines temas ir susiejant estetikos ir bjaurumo temą, ir galiausiai – išlukštenti paslėptą trilerio branduoliuką.

Kita vertus, išpūdį daro jaunos autorės erudicija, sveikas savikritikos jausmas ir kalbos valdymas: retai kuris iš jaunų autorių yra toks raštingas. Kaip nuolatinė debiutuojančių autorių rankraščių skaitytoja tikrai galiu tą patvirtinti. Taigi kalbos jausmo atžvilgiu, manyčiau, autorė pratęsia klasikinės literatūros tradiciją. Skaitytojui, kuriam būtų sunku išsivyventi į romano realybę ar pajusti empati-

ją personažams, siūlyčiau pasinerti į romano kalbą ir leisti jo bangos nešamam. Autorės sakiny s iš tiesų išpūdingas, banguojantis, ritmiškas, atveriantis keistus pasaulius ir tų pasaulių matymo būdus.

Taigi – nuoširdžiausi sveikinimai autorei, pagarba mecenatui ir raginimas visiems lietuvių autoriams pasistengti ir parašyti tokių kūrinių, dėl kurių šios premijos komisijoms tektų ir ietis remti, ir kibirkštis skelti.

Liudo Dovydėno premijos laureatai:

- **2008 m. Romualdas Granauskas** už romaną „Rūkas virš slėnių“ (2007).
- **2009 m. Leonardas Gutauskas** už romaną „Daiktai“ (2008).
- **2010 m. Vytautas Martinkus** už romaną „Žemaičio garlėkys“ (2009).
- **2011 m. Valdas Papievis** už romaną „Eiti“ (2010).
- **2012 m. Vladas Kalvaitis** už romaną „Sustiprinto režimo barakas“ (2011).
- **2013 m. Donaldas Kajokas** už romaną „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“ (2012).
- **2014 m. Grigorijus Kanovičius** už prisiminimų romaną „Miestelio romansas“ (2013).
- **2015 m. Kristina Sabaliauskaitė** už romanų ciklą „Silva rerum“ (2008–2014).
- **2016 m. Birutė Jonuškaitė** už romaną „Maranta“ (2015).
- **2017 m. Sigitas Parulskis** už romaną „Nutylėtų lelijų miestas“ (2016).
- **2018 m. Markas Zingeris** už romaną „Aš sėdėjau Stalinui ant kelių“ (2017).
- **2021 m. Rugilė Audenienė** už romaną „Vojažo“ (2020).
- **2022 m. Ieva Dumbrytė** už romaną „Šaltienos bistro“ (2021).
- **2023 m.** premija nepaskirta
- **2024 m. Danutė Kalinauskaitė** už romaną „Baltieji prieš juoduosius“ (2023)
- **2025 m. Ieva Marija Sokolovaitė** už romaną „Pozuotoja“ (2024)

Jau parengus spaudai šį „Kultūros“ numerį, pasiekė skaudi ir netikėta žinia, kad rugsėjo 23 d. po sunkaus sužalojimo autoįvykyje mirė Rokiškio krašto garbės pilietis, fotomenininkas ir mecenatas Jonas Dovydėnas. Reiškiame nuoširdžiausią užuojautą Jono Dovydėno artimiesiems, kolegoms, bičiuliams ir liūdime kartu.

Laureatę sveikino Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkė Birutė Jonuškaitė. Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliučio viešosios bibliotekos nuotrauka

Naujasis Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro sezonas: *jubiliejiniai spektakliai, esminiai pokyčiai ir teatro svečiai*

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

LNOBT spaudos konferenciją šiemet surengė ne bet kur – o Didžiojoje salėje. Juk teatras naująjį jubiliejinį sezoną pasitinka itin svarbiomis datomis: M. K. Čiurlioniui – 150; Lietuvos baleto šimtmetis ir teatro „Bravissimo“ žurnalo 20-metis. Pirmiausia susirinkusiems baleto žvaigždės Marija Kastorina ir Edvinas Jakonis šioje scenoje atliko įsimylėjusiųjų „Šokį su laiku“.

Visas gruodžio mėnuo dedikuotas baletui. Rugšėjo pabaigoje į sceną grįžta atgaivintas dviejų veiksmų Giedriaus Kuprevičiaus ir choreografo Roberto Bondaros baletas „Čiurlionis“. Spalio 4 d. Čiurlionio jubiliejui bus atliktas koncertas „Čiurlionio visata“, kuriame dalyvaus LNOBT choras (meno vadovas Česlovas Radžiūnas) ir simfoninis orkestras (dirigentas Ričardas Šumila).

Gruodį teatre šeiminingas svečiai: Nacionalinė M. K. Čiurlionio mokykla atliks dviejų dalių jubiliejinį renginį „Menų pašaukti. Šokio kalba“, viename iš jų – baletą „Šopeniana“ ir premjerinį šokio spektaklį „Laiškai gyvenimui“ (choreografas – Jurius Smoryginas, scenografe – Sigita Šinkūnaitė, kostiumų dailininkė – Sandra Straukaitė); Klaipėdos muzikinis teatras atves vienaveiksmių baletų diptiką: „Garso elipsė“ (autorius Gaj Žmavc) ir „Kaktusai“ (pagal Šuberto, Haidno ir Bethoveno muziką, autorius Alexander Ekman); Kauno valstybinis muzikinis teatras – Šenderovo dviejų dalių baletą „Dezdemoną“ (režisierė ir choreografe – Andželika Cholina).

P.S. M. K. Čiurlioniui skirtų kūrinių nestigs ir Lietuvoje, jos regionuose ir užsienyje – apie tai savo spaudos konferencijose kalbėjo ir kitos Lietuvos muzikos institucijos: Lietuvos valstybinis simfoninis orkestras (LVSO) ir Lietuvos nacionalinė filharmonija (LNF).

Apie jų planus – kituose straipsniuose.

Jubiliejinės pasaulinės premjeros LNOBT

Lietuvių profesionalios baleto trupės kelias prasidėjo 1925 m. gruodžio 4 dieną su Léo Delibes (1836–1891) „Kopelija“, ir šiemet simboliškai gruodžio 4-ąją matysime šio baleto naująją versiją su Jievaro Jasinskio muzikine rekompozicija (adaptuota perkurta muzika kaip naujas kūrinys), modernia Martyno Rimeikio choreografija ir Marijaus Jacovskio scenografija. Baleto meninės koncepcijos

Kostas Smoryginas atliko ariją iš operos „Don Žuanas“. L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

Marijos Kastorinos ir Edvino Jakonio šokis prieš spaudos konferenciją

autorius M. Rimeikis prisipažino, jog jaučiasi apdovanotas galimybe atkurti šį jubiliejinį spektaklį, kuris labai įpareigoja: vieni „Kopeliją“ traktuoja kaip Hofmano pasakaitę, kiti – kaip tamsų kūrinių, tačiau choreografas niekada nenorėjo šokiruoti (iš Hofmano paimta trumpa ištrauka, norėjosi pakeisti klasikinį baletą arčiau „Smėlio žmogaus“).

Ludwig Alois Minkus (1826–1917) dviejų veiksmų baleto „Pakita“ premjera įvyks gegužę (skirta ir šio kompozitoriaus 200 metų jubiliejui). Naujoji LNOBT baleto vadovė Jurgita Dronina pasakojo, kad ieškodama sprendimo, kas galėtų vainikuoti Lietuvos baleto šimtmetį, paskambino viename ryškiausių šio baleto meistrų su tikslu atvežti autentišką istorinę dramą, tik *kitu kampu*. Ji pasidžiaugė, kad suburta labai stipri baleto trupė, parengtos 16 programų ir dvi pasaulinės premjeros („Pakita“, „Kopelija“). Vien „Parke“ dalyvauja keturios artistų sudėtys, „Tuščias atsargumas“ pamiltas publikos kaip šeimos spektaklis, labai jautrus „La Strada“ pagal Federiko Felini filmą (1957 m. laimėjo Oskara); aukščiausio lygmens klasikinis baletas „Arlekino milijonai“ ir žinoma, daugelis kitų bei „Žizel“, be kurios neapseina nė vienas sezonas, tik su vis kita sudėtimi.

Dar viena baleto premjera bus gruodį. Dviejų vienaveiksmių baletų vakaras: K. Pastoro baletas „Laiko kambariai“ pagal A. Schnittkes, H. M. Goreckio muziką, kur kiekvienas kambarys dedikuotas vis kitam buvusiam vadovui, o „Dienos, minutės“ – apie žmogaus kovą už vietą pasaulyje, jo akistatą su informacijos srautu, „kai viskas stovi vietoje pašėlusiu greičiu“ (choreografas – M. Rimeikis, kompozitorė – Marija Paškevičiūtė, scenografas – M. Jacovskis). Jubiliejinis baleto metus gruodžio pabaigoje vainikuos *baleto gala* koncertas „Akimirkos lengvumas“.

Šiemet sukanka 50 metų nuo kompozitoriaus Benjamin Britteno (1913–1976) mirties, pirmą kartą LNOBT teatre 2026 m. kovą skambės jo magiška opera „Vasarvidžio nakties sapnas“, sapnas apie meilę, labiausiai artima originalui (puikus libretas: daug W. Shakespeare teksto). Operą režisavo Gintaras Varnas, kostiumus kūrė Juozas Statkevičius, dalyvauja trys dirigentai (M. Stakionis, J. Geniušas, Ričardas Šumila) ir Teatro Vaikų operos studija (vadovė Edita Bagdonaitė-Venisloviene).

„Teatras – kultūros lopšys, kuris ugdo naująjį žiūrovą“ – kalbėjo „Bravissimo“ žurnalo redaktorė Laura Karnavičiūtė. Vaikų ir jaunimo meno vadovė

Raimonda Skabeikaitė dalijosi idėjomis, kaip padaryti teatrą atvirą talentams – suteikti jiems galimybę augti, taip pat apie labai svarbų repertuarą vaikams ir jaunimui. Vilimienė priminė apie Nacionalinę talentų kūrimo platformą: nuo 2013 m. egzistuoja jaunų stažuotojų programa „Kūrybinis impulsas“, birželį suskambės naujas festivalis jauniems kūrėjams. Nemažai išvykusių talentų susigražinti į Lietuvą.

Trys pagrindinės užduotys: edukacinė programa, išieiti su repertuaru į regionus, pritraukti jaunuosius talentus: ne tik muzikus, bet ir ir dailininkus, režisierius, kurie nėra matomi. Tęstinės edukacijos: parodyti dirbtuves ir supažindinti su techniniais dalykais – ugdyti jaunąją darbuotojų kartą.

Per spaudos konferencijos pertraukėlę ariją iš „Don Žuano“ atliko *retas paukštis* Lietuvos padangėje (dirba JAV, Venesuelos, Kinijos teatruose) unikalaus balso bosas Kos-

tas Smoryginas (debiutavo 2010 m. LNOBT „Figaro vedybos“, 2012 – La Scala teatre W. A. Mozarto „Don Žuano“ operoje „Mazetas“). Pasak jo, jam didžiausia laimė *sugrįžti pas Mocartą* (pirmą kartą ikūnys Don Žuaną ir Lietuvoje). K. Smoryginui akompanavo Lina Giedraitytė.

LNOBT pokyčiai ir užkulisiai. Anot naujosios vadovės Laimos Vilimienės, metai buvo itin intensyvūs. Žvalgytasi, analizuota, rinkti duomenys įgyvendinant tris užsibrėžtus tikslus: aukščiausią meninę kokybę, išlaikant stabilų finansavimą, idiegtą biudžetinė sistema (už išlaidas atsakingas kiekvienas) bei siekiant įrodyti, jog nacionalinė opera yra valstybės standartas: sezoną atidariusi išpūdinga Amilacares Ponchielli opera „Lietuviai“ tą ir įrodo.

Kaip tik tomis dienomis baigta formuoti visa teatro komanda. Naujuoju Operos meno vadovu paskirtas jaunas perspektyvus dirigentas Martynas Stakionis (parviliotas iš užsienių, kur darė karjerą kaip dirigentas), Vaikų ir jaunimo programų meno vadove – Raimonda Skabeikaitė.

Ypač daug dėmesio skirta žiūrovui, auditorijos plėtrai (teatro lankomumo vidurkis: 96, 97 proc.), kad net užsienio ekspertai patarė: arba kelkit bilietų kainas, arba nugriaukit teatrą ir pastatykit naują. Žinoma, to nebus, pažadėjo L. Vilimienė, juk ir techninė prasme buvo atlikta neįmanomų darbų: nors pastatas yra valstybės saugomas kultūros paveldas, visgi buvo įrodyta, kad pokyčiai galimi. Pirmiausia buvo pagerintos artistų darbo sąlygos: ryškesnis, ekologiškesnis teatro apšvietimas, įrengta papildoma baleto ir treniruoklių salės, net sumažintos eilės į damų kambarį (išplėtos erdvės), įrengtas kokybiškas rūkymo kambarėlis.

Trijų Baltijos šalių bendradarbiavimo memorandumas. Pernai kovo 12 dieną trijų Baltijos šalių draugystė igavo realų pavidalą – pasirašytas bendradarbiavimo memorandumas, skirtas labiau pažinti vieni kitus, kalbėjo L. Vilimienė. Juk esame stiprūs geopolitiškai – matomi kaip vienas pasaulio bendruomenės regionas. Pirmiausia gastrolės pajudės į Taliną: Estijos publikai su nacionaline komandos sudėtimi bus parodyta viena opera („Vasarvidžio nakties sapnas“) ir vienas baletas („Kopelija“). Po to bus mūsiškių vizitas į Rygą. Estai Lietuvos publikai balandį atves operą „Pelėjas ir Melisandra“ ir baletą „Pasaulio pabaigos šviesa“. Latviai vilniečiams žada atvežti baletą „Esmeralda“.

Laukžemės Madonos apsireiškimas Vilniuje

Astrida Petraitytė

Buvo 1990-ųjų vasaris, Lietuva vos pasiskelbusi Nepriklausomybę... Garbi dailėtyrininkė Marija Matuškaitė (1924–2016) kartu su dviem, matyt, dar visai jaunutėmis kolegėmis – Ina Drangelyte ir Algė Gyliene, profesinio smalsumo vedinos pasiekė bažnytkaimį Laukžemę, jau pasienyje su Latvija, įžengė į medinę Šv. apaštalo Andriejaus bažnytelę, o joje skvarbų Matuškaitės žvilgsnį patraukė laikrodinis – medinė laikrodžio dėžė, kurioje vietoj laiką tiksinčio mechanizmo – medinė Madonos skulptūrėlė, dar ir papuošalais išdabinta...

Matyt, viešnios nebuvo kunigo sveetingai sutiktos...

2013-ais Nacionalinis muziejus rengė parodą, skirtą Žemaitijos krikšto 600 metų jubiliejui (nutikusiam 2017-aisiais), ekspozicijai užsiprašė ir Madonos skulptūrėlę iš Laukžemės bažnyčios; ji atkeliavo, tik parodoje taip ir nepasirodė – iškart nukreipta restauratoriams...

Atrestauruoti Laukžemės Madona

Konteksto nežinančioji nustebo, kad į parodą „Laukžemės Madona. Atskleidžiant 600 metų paslaptis“, kurioje pristatomas unikalus eksponatas – iš Žemaitijos (tiksliau – palatvijo) atkeliavusi gotikinė Madona pakvietė ne, tarkim, Bažnytinio paveldo muziejus, o Kazio Varnelio namai-muziejus... Bet atidarymo kalbų paklausius, informacinius stendus paskaičius aiškėjo, kad tai ne atsitiktinumas ir ne kokia „užgaida“. Laukžemės Madoną, pavadintą pagal bažnytelę, kurioje ji „surasta“, šiame savo padalinyje – Kazio Varnelio namuose – ekspozuoja Lietuvos nacionalinis muziejus (LNM),

Parodoje eksponuota ir daugiau šventųjų statulėlių

kurio restauratorių grupė prie šios medinės skulptūros triūsė kone dešimtmetį.

Siauroje, kone „palėpės“ salytėje pagrindinis eksponatas, suprantama – stiklo kubu apsaugota Laukžemės Madona. O informaciniai stendai išsamiai atskleidžia ir kontekstą: sukurta apie 1420-uosius kažkurioje Vakarų Europos valstybėje skulptūra nežinia kuriais keliais pateko į šį bažnytkaimį; Laukžemės Madona – viena ankstyviausių iš Lietuvoje itin retų gotikinių skulptūrų, tai seniausia išlikusi medinė skulptūra Žemaitijoje. Štai pristatoma ir bažnytelės istorija (sužinome, kad pirmoji buvusi protestantiška – matyt, liuteronų? Proga prisiminti, kad ir Palanga Lietuvai teko po nemenkų derybų su Latvija; tad visai įsivaizduotinas variantas, kad šis Kuršo pakraštys ir šiandien galėtų priklausyti kaimynams). Dabartinė bažnyčia pastatyta apie 1850-uosius.

Bet ir sutrikdančios informacijos LNM pateikia: „Tikėtina, kad anuomet Madona atkeliavusi iš kaimyninių katalikiškų kraštų – Livonijos, Prūsijos, Lenkijos, Čekijos ar šiaurinių vokiečių kunigaikštysčių, kuriose klestėjo medinė gotikinė skulptūra“ /www.lnm.lt/ Katalikiškos Prūsijos? Juk žinome: „1525 žlugus Ordinui, susikūrė pasaulietinė protestantiška Prūsijos kunigaikštystė“ /www.mle.lt/ Ar turimas galvoje XV a., kai Vokiečių ordinas dar ištis katalikybės skleidimo misiją vykdė – taip pat ir prūsų gentims?

Pateikiama informacija ir apie sudėtingą skulptūros restauravimo procesą. Stenduose prie sienų eksponuojamos, matyt, ne mažiau unikalios medinės skulptūrėlės. O vos įėję į parodos salę regime autentiškoje aplinkoje, t. y. pačioje Laukžemės bažnytelėje filmuotą siužetą, tik šventiniame šurmulyje (į renginį sugūžėjo gausiai lankytojų, tarp kurių nemaža dalis – vienaip ar kitaip su šia švente susiję) sunku buvo nuosekliai sekti dviejų atradėjų – Drangelytės ir Gylinės pasakojimą, bet jas buvo galima pakalbinti ir „gyvai“.

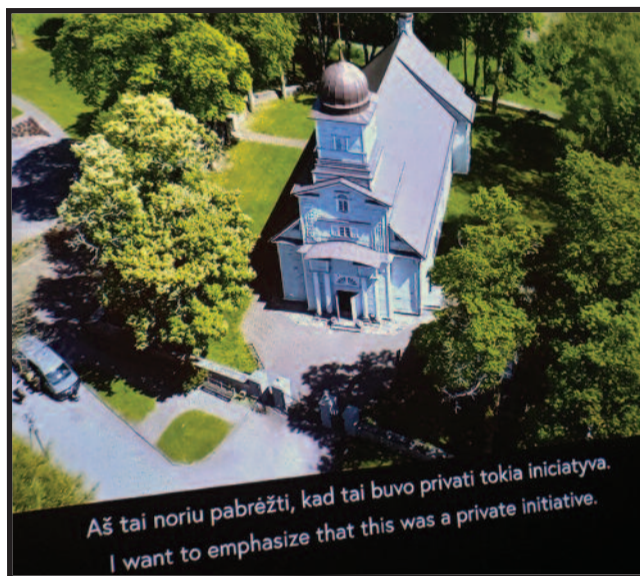
Nacionalinio muziejaus direktorė dr. Rūta Kačutė dėkojo Telšių vyskupijai ir atvykusiam jos atstovui kun. Sauliui Stumbrai už suteiktą pasitikėjimą, galimybę restauruoti skulptūrą tiek laiko, kiek jo prisireikė [o prisireikė, patyrėme, tikrai nemažai – viso dešimtmečio]. Ji išskleidė ir (šių eilu-

čių autorės) abejones dėl eksponavimo vietos: viena, šioje parodoje į Laukžemės Madoną pažvelgta LNM restauratorių žvilgsniu; antra, Kazys Varnelis, labiausiai žinomas savo optinės dailės kūrinių bei sukaupimą knygų ir kitų vertybių kolekcija, skyrė dėmesio ir sakraliajam menui, tuomet galėję įsitikinti ir eidami į šią salę – nedidelėje fojė eksponuojama pagal Varnelio projektą sukurta monstrancija (išties ten stiklo kube ir prabangiu grožiu švyti pati – matyt, meistrų darbo – monstrancija, ir ant sienos kabo autorinis Varnelio eskizas).

O neįtikėtinus (neįtikėtinus trukmės) restauratorių vargus bei džiaugsmus nusakė parodos kuratorė, nemažos restauratorių komandos atstovė Vita Blažiūnienė. Pasak jos, pamatę skulptūrą, jie net nelabai patikėjo, jog ji gotikinė, tik palaipsniui, vieną po kito nuimant XVI–XIX a. užklotus sluoksnius (net vienuolika), atsivėrė tikrasis Madonos vaizdas... Bet, sakytą, tarpais jie ir rankas bejėgiškai nuleisdavę, ir vieną restauravimo programą keitę kita...

Dr. Lijana Birškytė-Klimienė, antroji parodos kuratorė, prisipažino ir pati sėdėjusi archyve, radusi paliudijimų, kad ir sovietmečiu paveldo tyrėjų ekspedicijų lankytasi Laukžemės bažnyčioje, tiesa, tuomet daugiausia domėtasi palėpės „lobiais“, tikras Madonos amžius tuokart nebuvo įvertintas.

Kun. dr. Saulius Stumbra perdavė Telšių vyskupo Algirdo Jurevičiaus sveikinimą, pasidžiaugė, kad Žemaitija gali didžiuotis ne tik siekiamu į UNESCO paveldo sąrašą įtraukti specifiniu giedojimu („Kalnais“ vadinamu), bet ir seniausia Madonos skulptūra. Būtajį Madonos apkarstymą įvairiais papuošalais kunigas paaikšino Žemaitijoje gyvuojančia tradicija dabinti tuos šventuosius, kurių stebuklinga galia tikima. Kartu jis, matyt, primindamas nesvetingai sutiktas tyrėjas-atradėjas, ragino atleisti „piktajam kunigui“ – mat Nepriklausomybės aušroje, greta visuotinio dvasinio pakilimo, išniro ir nemažai sava-

Laukžemės bažnytelės vaizdas iš filmuotos medžiagos.

A. Petraitytės nuotraukos

naudžių „lobių ieškotojų“, šmirinėjusių po bažnyčias...

Šią parodą, ne tik suteikiančią teologiškai estetinių išpūdžių, bet ir provokuojančią istorines „dėlionas“ (kas būtų, jei...), Kazio Varnelio namuose-muziejuje galima aplankyti iki 2026 m. vasario 22 d.

Join the Balzekas Museum of Lithuanian Culture in celebrating 150 years of the genius of Lithuanian composer, artist M.K. Čiurlionis!

SAVE THE DATE!

Sunday, Oct. 26, 2025 at 2 PM for

**VISIONARIES & TRAILBLAZERS
FROM ČIURLIONIS TO MESSIAEN**

A concert by pianist **Gabrielius Alekna**

at historic **Ganz Hall, 430 S. Michigan Ave. Chicago IL 60605**

Event co-sponsor: the Lithuanian American Community Cultural Council

This program are made possible with partial support of the Illinois Arts Council, the City of Chicago Dept. of Culture and Special Events through CityArts, and the members and private donors of the Balzekas Museum.

Savo darbus pristatė menininkai iš 20 šalių

Kauno bienalė pakvietė ir į „Stumbro“ gamyklą

Penkioliktoji Kauno bienalė menu užpildė įvairias Kauno erdves

Algis Vaškevičius

Rugsėjo 12-ąją lankytojus pakvietė tradicinė Kauno bienalė, kuri yra vienas pirmųjų ir didžiausių tokių meno renginių Baltijos šalyse. Nuo tekstilės dirbinių pristatymo prasidėjęs renginys, kuris pirmą kartą organizuotas dar 1997 metas dabar garsėja eksperimentinėmis formomis, bendruomenių įtraukimu ir tarptautinių menininkų dalyvavimu. Bienalė kas dvejus metus pristato aktualias meno praktikas, tyrinėja šiuolaikinio pasaulio iššūkius ir skatina dialogą tarp meno ir visuomenės ir šiemet vyksta jau 15-ąją kartą. Jos tema yra „Gyvenimas po gyvenimo“.

Išspūdingas ir netradicinis bienalės atidarymas surengtas iistorinėje Kauno „Stumbro“ gamykloje, kuri ateinančiais metais minės jau 120-ąsias savo įkūrimo metines. Šiemet Kauno bienalė vyksta net penkiose erdvėse – „Stumbro“ gamykloje, Kauno menininkų namuose, Kauno kolegijos Menų ir ugdomo fakulteto Laikinojoje M. K. Čiurlionio dailės galerijoje, taip pat lydinči paroda kviečia į galeriją „Meno parkas“ ir Kauno miesto muziejaus padalinį Kauno rotušę.

Sveikindama šimtus į atidarymą susirinkusių žiūrovų Kauno bienalės vadovė Neringa Kulik džiaugėsi renginio ilgamete istorija ir pabrėžė, kad šis renginys „žymi labai svarbų vieno didžiausių meno festivalių etapą savo mastu ir ryšiu su miestu, taip pat siekiu atspindėti dabartinį pasaulį per šiuolaikinio meno prizmę“. Šiemet bienalėje dalyvauja per 35 menininkai iš 20 pasaulio šalių pagrindinėje ir dar 6 lydinčioje parodose, pristatyta per 80 meno kūrinių, kalbančių apie transformaciją, tarpinę būseną, ateities nežinomybę.

Pasak bienalės kuratoriaus Adomo Narkevičiaus, pramoninė erdvė puikiai tiko skirtingų disciplinų menininkų kūriniams. Pagrindinėje parodoje darbus pristato daugiau kaip 30 Lietuvos ir užsienio kūrėjų. „Pakviesti menininkus, kurie savęs net nelaiko menininkais, tokius kaip šiuolaikinės mados dizainerė Patricija Baronaitė ar meno darbuotojų profesinė sąjunga buvo labai įdomu“, – sakė Kauno bienalės kuratorius Adomas Narkevičius. Londone gyvenantis kuratorius Kaune įsikūrė dviems mėnesiams ir parengė šią bienalę.

Anot „Stumbro“ lankytojų centrų vadovės Vidmantės Mickevičienės, „Stumbro“ gamykla yra neatsiejama miesto gyvenimo veikėja – gyva erdvė, kurioje auga ne tik pramonė. „Tapome Kauno bienalės partneriais ir rėmėjais, nes norime parodyti, kaip jau 120 metų kuriame istoriją, įsiliejame į miesto gyvenimą ir visada esame transformacijos dalis – palaikome pokyčius. O menas yra geriausias pokyčių

ilustratorius, gebantis įvairiapusiškai atskleisti jų prasmę visuomenei. Tad ši išspūdinga šiuolaikinio meno koncentracija gamyklos erdvėse mums yra labai svarbi ir įdomi“, – sakė ji.

Šioje erdvėje pasirodė kolektyvas iš Londono „Rat Section“ ir lietuvių kūrėjas Paulius Janušonis. „Rat Section“ garsėja tarpdisciplininiais veiksmais, kuriuose muzika, choreografija ir scenografija kiekvieną kartą pritaikomi konkrečiai erdvei. Ši kartą svečiai parodė performansą apie kovą su piratine produkcija. Vilniuje gyvenantis P. Janušonis performansų metu per muziką ir videotechniką tyrinėja medijų manipuliacijos, technologinio singuliarumo bei geopolitikos krizių temas, o jų fone kelia klausimus apie psichikos sveikatą, tapatumą, laikinumą ir (a)moralumą.

Veiksmas vėliau persikėlė į Kauno menininkų namus, kur bienalės svečius pasitiko „Doorman“ ir didžiausias vakaro svečias, 15-osios Kauno bienalės menininkas Jasper Marsalis, muzikos pasaulyje žinomas Slauson Malone 1 slapyvardžiu. Nors Jasper pavardė siejama su garsiais džiaz muzikantais – jo tėvu, legendiniu trimitininku Wynton Marsalis, ir seneliu, Wynton Marsalis, atlikėjas sąmoningai kuria savitą, eksperimentinę kryptį.

J. Marsalio veiklų sąrašą akį patraukia narystė New Yorke įsikūrusiame kolektyve „Standing on the Corner“, kuris muzikiniuose projektuose bendradarbiavo su itin žinomais vardais. Jo tą vakarą parodytas koncertas buvo pirmasis jo pasirodymas Lietuvoje. Po koncerto bienalės lankytojai palydėjo vakarą su Londone gyvenančia didžėja hawazin.o, menininkais ir festivalio draugais.

N. Kulik teigė, kad bienalės lydinči paroda „Aidai tarp miškų ir kalnų“ atspindi per pastaruosius metus Italijoje ir Prancūzijoje užsimezgasias tarptautines partnerystes. „Šios partnerystės mums yra itin svarbios, nes padeda išvirtinti tarptautiniame meno lauke, vykdyti kultūrinius mainus tarp institucijų, kuratorių ir menininkų, bendradarbiauti kuriant naujus projektus bei stiprinti Kauno, kaip tarptautinio šiuolaikinio meno centro, įvaizdį“, – teigė ji.

Pasak rengėjų, Italijos ir Lietuvos menininkų paroda siūlo naujus suvokimo būdus, atveriančius įtampą tarp grožio, trapumo ir nežinomybės. Ji nagrinėja gamtos, mitų, technologijų ir žmogaus santykius. Nuo Lietuvos miškų iki Alpių slėnių įsi-

šaknių kultūriniai ypatumai atvaizduojami skulptūromis, instaliacijomis, vaizdiniais ir garsais, per kuriuos perteikiami ekologiniai procesai, žmonių istorijos ir ateities vizijos. Organinės medžiagos čia transformuojamos į atsparumo simbolius, o tylūs organizmai – kerpės ar kiti trapūs gyviai – tampa metaforomis, kviečiančiomis permąstyti žmogaus ir nežmogaus pasaulių santykį.

Bienalės menininkai šikart apmąsto vykstančios kaitos laikotarpio nuotaikas ir būsenas, taip pat domisi, kaip bendruomenės, jų kultūrinės išraiškos ir pats šiuolaikinis menas orientuojasi nežinomybėje bei kaip save iš naujo apibrėžia jos akivaizdoje. Pats bienalės pavadinimas „Gyvenimas po gyvenimo“ nurodo ne tik į tai, kas laukia po dabarties, bet ir į begalinę dabarties pasikartojimą.

Nuo 1997 m. vykstanti Kauno bienalė yra vienas didžiausių šiuolaikinio meno renginių Baltijos šalyse, garsėjantis eksperimentinėmis formomis, bendruomenių įtraukimu ir tarptautinių menininkų dalyvavimu. Bienalė kas dvejus metus pristato aktualias meno praktikas, tyrinėja šiuolaikinio pasaulio iššūkius ir skatina dialogą tarp meno ir visuomenės.

Istorinės „Stumbro“ gamyklos teritorijoje kiekvienas pastatas mena savo istoriją, skleidžiančią labai stiprias prasmes, tad pristatyti savo kūrinius istorinėse „Stumbro“ erdvėse menininkams yra tam tikras iššūkis. Kūrėjai, anot N. Kulik, čia įžengia su naujais apmąstymais ir aktyviai pasinėrę į dialogą.

„Ieškodami bienalės lokacijų, siekėme atrasti vietas, kurios turi stiprų istorinį, kultūrinį ar architektūrinį naratyvą. ‘Stumbras’ pasiūlė unikalų kontekstą, kuriame susilieja industrinis paveldas, kolektyvinė atmintis ir nuolatinė raida. Tokiame fone šiuolaikinio meno kūriniai įgauna papildomą prasmę sluoksnį – jie ne tik eksponuojami, bet ir rezonuoja su pačia erdve“, – teigė bienalės vadovė.

Bienalės lankytojai turės galimybę dalyvauti specialiuose turuose ir jungtinėse ekskursijose, kurių metu aplankys ir pagrindinę bienalės parodą, ir „Stumbro“ muziejų, įkurtą 2009 metais. Taip pat tris savaitgalius vyks įvairios kūrybinės dirbtuvės – Kauno bienalė visuomet didelį dėmesį skiria šiuolaikinio meno prieinamumui ir atvirumui, siekiant, kad lankytojai jaustųsi laukiami šiuolaikinio meno parodoje. Bienalė vyks iki lapkričio 23 dienos.

Kauno bienalės dalyviai.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

ŠVENTŲ GIESMIŲ GIEDOJIMAS

Novelė iš to paties pavadinimo atsiminimų knygos

Stanislovas Abromavičius

Ši vaikystės stebuklą – laidinį radiją – pamenu iki šiol. 1952 metais įvestas į mūsų namus, atnešė didelę palaimą ne tik mums, vaikams, bet ir mūsų mamai. Atitempė Pranas Genevičius nuo vieškelio pušiniais stulpais su pasmailintomis viršūnėms du laidus, prisuko prie namo sienos izoliatorium, praardė suspaustas tarp rąstų samanas, kad perkistų *dvigyslį* laidą ir atvestų jį trobos viduje siena iki prie šventųjų paveikslų kalbančios medinės dėžutės. Iš pradžių klausėmės trankių maršų ir dainų, žinių, šlovinančių sovietinę santvarką, poetų eilių apie tautų draugystę, pagyrų į šviesią ateitį slenkančiam kolūkiniam kaimui. Nors gyvenome netoli bažnyčios, tačiau sirgdama mūsų mama Eleonora sekmdieniais Šv. Mišias išklausti ten neidavo, o namuose sėdėdavo lovoje po Kristaus ir Švenčiausiosios Mergelės Marijos paveikslais ir poteriaudavo. Ji dažnai sirguliavo, kelis kartus per metus stipriau išligodavo, tad bažnyčia jos nusilpusiam kūnui buvo per tolima...

Jaunystėje mama buvo aktyvi bendruomenės gyvenime: priklausė Pavasarininkų kuopai, giedojo bažnyčios chore. Ilgai didžiavosi, kai ar ne 1932 metais, šventinant senųjų miestelio kapinių išplečiamąją dalį, klebonas Jonas Jurevičius jai patikėjo giedoti šventą giesmę...

Mamos ilgos ligos pradžia buvo jos jaunystėje persirgtas plaučių uždegimas. Sako, grįžo kartą iš vakarėlio labai sušilusi, atsigulė virpėdama, o atsibudo jau kosėdama. Tik sirgti nebuvo kada, reikėjo padėti mamai ūkyje, gydėsi žolelėmis. Taip ir prilipo bronchitas visam jos trumpam gyvenimui...

Prieš Šv. Mišias per langą mama stebėdavo gatvę kaimynus ir iš toliau einančius į bažnyčią, o per

pačią Sumą ji sudraudavo išdykaujančius, bandantį prie savo stalo kažkokio darbelio griebtis tėvą, ir sudėjusi vienas prie kito delnus poteriaudavo...

Mes irgi stengdavomės pabūti prie mamos, ruošti pamokas, kartu klausytis radijo, nors viliojo iš namų vaikiškas pasaulis. Radijas garsiai rėkdavo, triukšmaudavo, grodavo karišką muziką, tačiau net sprendami nesudėtingus aritmetikos uždavinius ar vedžiodami dailiausias sėdėdavo lape pirmąsias raides, jo nepritildydavome. Tik prieš pat Šv. Kalėdas savaitėi radijas būdavo išjungiamas, namuose įsiviraudavo ramybės valandos. Kažkaip labiau įsiminė vasara, kai už lango vešėjo žali jurginų krūmai, prie upelio – gluosniai bei alksniai, už trobos – sulaukėjusios kanapės, tikusios virvėms ir pančiams pinti, prie lango – nedidelis mergaitiškas rūtų, saulučių, gvazdikėlių darželis. Kiek toliau, prie gatvės, aplaužyti baltųjų ar mėlynųjų alyvų krūmai, pas mus kažkodėl vadinami *bezais*, ir keli seni gluosniai, kurių gyvenimas prie kelio buvo nelengvas: augo jie apibrozdintais kamienais, nulaužytomis šakomis.

Užtat kitomis savaitės dienomis dar visai neįrengtoje mūsų namo pusėje griaudėjo audimo staklės, kuriose dar paaugle būdama į sunkų darbą buvo įkinkyta sesuo Marytė. Ji audė skareles, kurias noriai supirkdavo iš kažkur atsibastę supirkėjai, ar veždavo jas, sakydavo, parduoti į Rusiją. Valdžia bandė drausti tokį amatą, nes žinojo, kad moterys ausdamos naudojo vogtus iš Kauno fabrikų siūlus. O audė skarutes visa apylinkė, ir dar toliau, kiek akys užmato ir neužmato. Visi sekė atvykstančius, siek tiek prisisaugojo, tačiau konspiracija buvo prasta. Visa laimė, kad iš kažkur atsiradęs apylinkėje milicijos įgaliotinis Antanas Banišauskas buvo mūsų pusėje, matyt, supratęs, kad mums tai vienišelis pragyvenimo būdas, nes kolchozas viską sunaikino ir paliko žmones be pajamų.

Kartą milicijos įgaliotinio sūnus paauglys Česlovas apibėgo pusę miestelio pranešdamas, kad sutemus galime susilaukti svečių: vadinamojo reido – skarūčių audėjų gaudytojų iš rajono centro. Mūsų tėvai sūnėnė: susuko varstoto veleną su nebaigtu audimu, sudėjo į dėžę siūlų rites, tada vadintas *špūlėmis*, ir tarėsi, kur viską paslėpti, kad milicininkai su aktyvistais nesurastų ir mūsų nenubaustų. Aplink mūsų sodybą apaugęs gluosniais bėgo Nedėjos upelis, dar toliau šlaite, Kunigo kalne, gražiai augo giraitė, kur buvo galima viską palikti. Tačiau tėvas sugalvojo geresnį būdą uždraustam daiktui paslėpti. Ir pasakė garsiai mamai, kad bus naktis, tad bedieviai gaudytojai tikrai bijos eiti į kapines. Jos buvo visai šalia mūsų, stovėjo ten Šv. Onos koplytėlė su visada atviromis durimis, joje – nedidelis alto-

rėlis. Tad susuktus į veleną siūlus tėvelis su broliais ten ir nunešė.

Jau sutemus atbildėjo tikrintojai. Rado audimo stakles be veleno ir, matyt, viską suprato. Iš pradžių klausinėjo ramiai, paskui jau ir pikta, grasino uždaryti tėvelį į areštinę, bet jie vis tiek neprasitarė, sakydami, kad audė *široką* kelnėms: vaikų daug, kaip visiems kelnes iš parduotuvės nupirks? Tad milicininkai su pagalbininkais uždrausto vaisiaus pradėjo ieškoti. Išvertė kambariukus, namo palėpę, tvartelį su prilipdyta prie jo daržinėle, bet nieko nerado. Pradėjo šukuoti Nedėjos pakrantes, pasišviesdami prožektoriais, kiekvieną centimetrą iššukavo, nuėjo net į Kunigo kalną, tačiau grįžo tuščiomis rankomis... Kitą dieną mama poteriavo dėkodama Dievui už malonę ir apsaugą, kad tikrintojai buvo bedieviai ir bijojo naktį eiti į kapines.

Jau kitą dieną gavome žinią iš Banišausko, kad visi išvažiavo, tad skarūčių audimo varstotas vėl sugaudė...

Tas mano vaikiškas pasaulis pokario buvo sušaldytas lyg išmestas už klojimo veidrodį: rėmeliai dar geri, poliruoti, žvilgantys ir kvepiantys senovišku medžiu, tačiau stiklo paviršius apsiblausęs, sutrūkinėjęs, kad žiūrint į jį atrodydavai tarsi išvartytas iš namų elgeta. Melas buvo įsitrynęs į pokarinį gyvenimą lyg česnakas ir surūdijusius lašinius. Kiekviename žingsnyje – melas, kiekviename žodyje – netiesa. Vyresnieji gyveno siaubo apimti, o mažesnieji dar ne viską suprato. Mokyklose de-

šimtmečiams kabino ant kaklų raudonas skarutes, rodė pavyzdžiu tėvus išdavusį Pavliką Morozovą, draudė eiti į bažnyčią, melstis, niekino šventus paveikslus.

Dejavo Bažnyčia, kunigus vežė „pas baltas meškas“, tuštėjo maldos namai, vienas kunigas turėjo aptarnauti kelias parapijas. Nutilo bažnyčių vargonai, nes muziko pastangos groti Šv. Mišioms buvo prilygintos veltėdžiavimui. Klebonijoje gyveno seserys Elena ir Domicelė Taparauskaitės nuo Livintų buvo vadinamos *pročkutėmis*, nes skalbė bažnytinius rakandus ir kunigėlio drabužius. Kaip partizano Antano Taparausko-Kirvio seserys ir pagalbininkės, jos dar 1946 metais buvo atsidūrusios Sibire, Archangelsko lageryje. Sugrįžusios į Lietuvą nerado vietos, kol neprisiglaudė prie bažnyčios...

Vaikystėje, dar anos nepriklausomybės, o vėliau ir Smetonos laikais, mama nė dienos nebuvo lankiusi mokyklos. Mokėjo *drukavotas* raides, pavartydavo seną maldaknygę. Jau ištekėjusi, vieną rudenį lankė suaugusiųjų skaitymo ir rašymo kursus, tad pramoko rašyti, žinoma, be kablelių ir taškų.

Dabar sunku pasakyti, kodėl tėvai neleido Eleonoros į čia pat esančią Rumšiškių pradžios mokyklą. Žinoma, kad ji neveikė tik Pirmojo pasaulinio karo metu, iki pat 1917-ųjų, tada prasidėjo mokslas jau lietuvių kalba. Kai 1917 metų pabaigoje į Rumšiškės atkėlė mokytojauti literatą, spaudos darbuotoją, knygnešį Kostą Stiklių, miestelyje jis suorganizavo ir suaugusiųjų kursus, skatino blaivybę.

Antano Vienuolio-Žukausko „Paskenduolė“.

Nuotraukos iš spektaklio, 1956 m. Teatroteka.lt

Nukelta į 8 psl.

Peslių kaimo kapinės, 1963 m.

Zenono Vinciūno nuotr.

EILĖRAŠČIŲ SPĄSTAI, arba kaip aš norėjau būti trubadūru (3)

Rimantas Vanagas

Tęsinys. Pradžia 2025 m. rugsėjo 13 d. „Kultūroje“

Pelynų kartėlis ir Anykščių „korta“

1979 metais Anykščių rajono laikraštis „Kolektyvinis darbas“ išspausdino mano eilėraštį „Pesliai“. Jis apie gimtąjį kaimą, kadaise išsidriekusį per abu Šventosios krantus, maždaug vidury tarp Anykščių ir Kavarsko. Sudegintą, sušaudytą, ištremtą.

PESLIAI

*Pelynų ir smėlio tyli karalyste,
mane sugrįžtantį ar bepažįsti?*

*Aš tas, kuris miltus malūne maliau
ir viena ausim Šventosios klausiaus.*

*Aš tas, kuris bulves krante auginau
ir, juodas nuo darbo, miegojau vagoj.*

*Aš tas, kuris priešą vijau paknopstom –
ir griuvo kaimynas akim išplėstom.*

*Aš tas, kuris spaudžiau boružę delne,
kai degė pušų ir žmonių giminė.*

*Aš tas, kuris šulinį gremžiau kieme,
kad ašarą karčią skandinčiau jame.*

*Aš tas, kuriam tėviškė liko tokia:
apleistas kalnelis ir smilgų tankmė.*

*Pelynų ir smėlio tyli karalyste,
mane sugrįžusį kas besutiks jau?..*

Eilėraštis vėliau atsidūrė antrajame poezijos rinkinyje „Šita žemė“, tik jau be ketvirtąjo dvieilio. O, jis įskėlė žiežirbą, pakvipusią paraku! KGB Anykščių skyriaus įgaliotinis V. Čikiliovas rajono mokytojų konferencijoje iš tribūnos rūščiai klausė auditorijos: ar jums aišku, kas ir ką eilėraštyje vijo: liaudies gynėjas banditą – ar banditas liaudies gynėją? O tai klasiniu bei idėjinu požiūriu be galo svarbu! Kur tarybinės spaudos budrumas? – baksnojo kagėbistas ir į kitą laikraščio numerį, kuriame raudonu pieštuku buvo subraukyta mano novelė „Pelynų kvapas“ – vėlgi apie Peslius, pranešėjo žodžiais tarus, „aršų banditų lizdą“...

Negana to, vienas budrus įstaigos vadovas atreportavo KGB įgaliotiniui, jog ilgaaplaukis Anykščių poetas žinomų žmonių kompanijoje garsiai pasakęs: gerai, kad rusai išvadavo mus iš vokiečių, bet

kodėl išvadavę pasiliko?.. Anykščių bibliotekos direktorei B. Bulotienei buvo liepta nebekviesti Vanago į susitikimus nei su moksleiviais, nei su literatais, nei su jokiais kitokiais skaitytojais. Saugumas nepasibodėjo ištardyti ir kelis mano buvusius mokytojus...

Suglumau.

Vilniuje aš tuo metu vadovavau Rašytojų sąjungos Jaunųjų rašytojų sekcijai, rengiau antrąją savo eilėraščių knygėlę. Su komandiruotėmis važinėju po Sibirą, Baikalo-Amūro magistralės statybas, rašiau apybraižas apie ten dirbantį jaunimą – man tai buvo pabėgimas iš pilkos kasdienybės į egzotiškus tolius. Tautų draugystė taip pat buvo tarsi savime suprantama: sąjunginiuose poetų festivaluose susipažinau – kaip ir jaunieji kolegos – su įvairių respublikų pradedančiais poetais, susirašinėjom, vertėm vieni kitus.

O štai gimtuosiuose Anykščiuose viršum mano galvos susitvenkė tamsus *buržuazinio nacionalizmo* debesis! Beliko laukti, kada trenks žaibas...

Belaukdamas prie alaus bokalo pasiguodžiau savo buvusiam klasės draugui Rimui D., su kuriuo net per abiturso egzaminus Rubikiuose pešėm lydzius; dabar jis Lietkoopsąjungoj užėmė nemenkas pareigas. Išklausęs mano gėlą, bendravardis bičiulis trenkė per petį:

– Nepasiduok, Vanas, kitaip gyvą užgrauš!

Tik jis vienas į mane taip kreipdavosi: Vanas. Rimas prisipažino neseniai sulaukęs skambučio iš KGB. Skambino karininkas, kilęs iš Anykščių, laipsnis toks, kad baisu sakyti... Klausė, ar Rimas kaip saviškis negalėtų padaryti jam paslaugėlės – suorganizuoti talono baldams? Sunku patikėti, tačiau net tokios įstaigos darbuotojai deficitą gauna tik už talonus, o jų skaičius ribotas, laukti tenka ilgai... Rimas įkvėptai tęsė:

– Genialiai paprastas planas. Aš tau duodu to karininko telefoną, tu jam paskambini, pasakai problemą, o pirmiausia – kad esi iš Anykščių. Padės nepadės – blogiau tikrai nebus!

Rimas mėgdavo pasakoti, kaip jam pavyko įstoti į universitetą, tapti ekonomistu. Stojamuosius eg-

zaminus išlaikė trejetais, taigi šansų lyg ir nebeturėjo, tačiau per paskutinįjį, chemijos egzaminą, dėstytojas paklausė, ar Rimas kartais ne tas pats, kurio teta Anykščiuose yra jo tėvų kaimynas? Sužinojęs, jog taip ir yra, dėstytojas nemirktelėjęs įraitė penketą...

Naktimis nebeužmigau. Dabar baisėnis buvo ne žaibo laukimas, o nežinojimas, kaip teisingiau pasielgtus, kokį perkūnsargį iškėlus? Aišku viena: privalau gintis ir ginti – myliu profesiją, šarmingus žmones, myliu šeimą – laukiam trečiojo vaikelio. O geriausia gynyba – puolimas...

Ar paskambindamas ką nors išduočiau, parduočiau?

Dviveidiškumas – visos valstybės ir mūsų, lietuvių, nelaisvės veidas. Ne tik lietuvių: su melu susitaikė ir pragmatiški vokiečiai, ir išdidūs vengrai, ir viduramžių puikybe tebesvaigstą lenkai... Kas jau kas, o spaudos žmonės įgudę viena kalbėti, rašyti – ir kita galvoti. Jie priversti nuolat laviruoti, balansuoti, kad nebūtų išmesti iš vežimo. Antai salėje greita sėdi žmogus kaip žmogus; pakilęs tribūnon, pakalba „kaip reikia“ – ir vėl sėdi, kalbasi su kaimynu lyg niekur nieko...

Ar paskambindamas kam nors pakenkčiau?

Žmonės rizikuoja ir dėl dešros ar vaikiško vežimėlio...

Surenku numerį. Vanagas iš Anykščių? Riman-tas? Užėik!

Ir štai aš minu į akmens rūmus, į kuriuos rodo Iljičiaus ranka... Niekada nemaniau, jog taip nutiks. Durys ažuolinės, sunkios sunkios...

Tvirtu sudėjimo vyras ramiai išklauso mane. O mano „tekstas“ maždaug toks:

– Ar aš kaltas, kad pokary gimiau kaime, kuris vienam Anykščių saugumiečiui kelia nemalonius prisiminimus?

Partizanų ryšininkės iš Bebrūnų (prie Kavarsko) Ona, Emilija ir Marytė Jasiukonytės, 1948 m.
Iš autoriaus archyvo

Vyras nusijuokia.

– Aš jį pažįstu, mažaraštis, toli jam iki poezijos... Gerai, anykštėne, kad atėjai laiku! Kol tas *abaldujus* nepranešė viršininkams ir tie nepadarė *didelių akių*.

Sunkiąsias duris užveriu it kapo dangtį...

Žaibas netrenkė.

Aukštojo karininko labui dar galėčiau pridurti, jog lemtingu valstybės virsmo laikotarpiu jis nuėjo su tau-ta.

Kodėl sielai patinka klajoti, arba kaip aš nužudžiau paukščiuką

Ruošdamas antrąjį savo eilių rinkinį, buvau su-krovęs visą kupetą lyrikos. Tačiau tas pats „Vagos“ redaktorius Juozas S. pasiūlė „sustiprinti“ knygą, įve-dant platesnio skambesio, visuomeniškesnių moty-vų. Jei tokių atrastumėt – o aš spaudoje mačiau! – rin-kiny būtų svaresnis, solidesnis...

Jis pataikė į patį mano puikybės dešimtuką: tru-badūras! Per pasaulį keliauja žmogus! Nesvarbu, kad nebūsiu Brazdžionis, pirmasis mano įkvėpėjas – esa-ma juk ir kitų pasaulinio masto pavyzdžių. Laik-raščių puslapiuose nuolat mirga neabejotinai geri, pažangūs poetai: Voltas Vitmenas, Nazymas Hik-metas, Pablas Neruda; šitoj garbingoj plejadoj, be abe-jo, stovi ir Eduardas Mieželaitis su savo „Žmogumi“ – drąsiausias, šiuolaikiškiausias SSRS poetas...

Eilėraščių spąstai

Atkelta iš 7 psl.

Mano misija – tarnauti žmonijai!
Sužavėjo mintis, jog, skersai išilgai išmaišęs visą šalį (penktadalį planetos!..), galiu tarti savitą žodį. Pasijutau lyg iš molinio ašočio išsiveržęs džinas... Akyse sukibirkščiavo skaisčios Kaukazo viršukalnės, metalurgijos kombinate konvejeriu lekiantis ugninis plieno lakštas, žalia akvarele liejosi Sibiro sopkos; mačiau ledinį Baikalo ribuliavimą ir spanguoles murzinose jakutų vaikų rankose; kalnų slėniais aidėjo jaunų gruzinų poetės (baltais drabužiais apsirengusios deivės) eilėraščiai...

Vaizdai, išpūdingos akimirkos, paukščiais šlamantys žodžiai... Atgijo net turistų eilė Maskvoje, prie Lenino mauzoliejaus – koks smalsuolis praleistų progą pamatyti balzamuotą bolševikų dievuką? Kolonai pamažu slenkant į priekį, kartkartėm pasijusdavai tarsi pervertas metalinių iečių: taip skvarbiai nužvelgdavo abipus stovintys saugumiečiai. Išgirdęs kraupų „zastegnisi!“ („užsisagstyk!“), krūptelėjau ir griebiausi už marškinių apykaklės... Juo arčiau mauzoliejaus, juo reikšmingesnis jis atrodė, ir aš atsigavau tik vėl plūstelėjus lauko orui...

Bedžiūgaujant dėl šviežiai pasipylusių tekstų, vietos mano aukštaitiškai lyrikai rinkinyje kažkaip savaime nebeliko – ji *nebesiderino*... O knygos pavadinimas nukrito į rankas tarsi prinokęs obuolys: ŠITA ŽEMĖ. Be abejonės, jis aprėpia visa, ką tik įmanoma žmogui aprėpti!

Rinkiniui išėjus, tapau Rašytojų sąjungos nariu. Vienas „programinių“ eilėraščių neabejotinai buvo šis:

MANO KLAJOJANTI SIELA

*Kai mano godi
ir klajojanti siela
bedugnėj naktį švytuliuos,
man rodos, matysiu vis viena
išvaikščiotus savo kelius.*

*Ir jūros kaip miestai,
ir miestai kaip jūros
taip saldžiai mirgės lig dangaus,
Jie šniokštė prie kojų,
jie degė ir sruvo,
ir aš jų liepsnoj gyvenau.*

*Vynu aptekėjė žali vynuogynai
ir medvilnės klonių baltume kilnus!
Jūs būsite mano sapnai kasdieniniai,
melodija mano dainų.*

*Lengva bus pagalvė
lietuviško smėlio,
skaidri nebūties erdvė –*

*Taip erdviškos akys,
taip mano klajojanti siela
visą pasaulį aprėps.*

Šis eilėraštis bemat buvo išverstas į rusų kalbą, pasirodė reprezentaciniame almanache „Sovetskaja literatura“ – anglų, prancūzų, ispanų, vokiečių, lenkų kalbomis. Maždaug tuo pačiu metu G. Jeffremovas talentingai išvertė abiejų pirmųjų mano knygelių rinktinę „Motinos laiškas“ (išleido Maskvos leidykla „*Molodaja gvardija*“) – ir už ją kaip už geriausią debiutą rusų kalba gavau sąjunginę M. Gorkio premiją...

Regis, galėjau trykšti džiaugsmu.

Bet netryškau.

Lyg išsiblaivęs po didelio baltiaus, jaučiau, jog šitoj istorijoje kažkas ne taip!

Svarsčiau savaite, mėnesį... Suklusau, kai susitikime su Vilniaus jaunimu Paulius Širvys tarstelėjo: „Negerai, kai eilėrašty daugiau prozos negu poezijos!“ Man sugėlė širdį: o aš savo lyrikos pats atsisakiau... Parėjęs namo, dar ir dar kartą perskaičiau savo knygelę. Temų, detalių tiršta, bet kad griebtų už širdies... Nesuprasi, ar tai spalvotais burbulais mirguliuojantys reportažiukai, publicistinė poezija – ar poetinė publicistika? Greičiau serijinė gamyba... Paskubėta autoriaus, paskubėta!

Kažkodėl prisiminiau paauglystės epizodą: gaudydamas žuvį, užmetu meškere – ir pamatau, kaip kažkas teksteli vandenin. Be galo nustembu, išvydęs nuplaukiančią nebegyvą kregždutę – meškerykočiu pataikiau būtent jai, skridusiai pro šalį... Buvau sukrėstas: *aš užmušiau paukščiuką!* Ilgai negalėjau sau atleisti...

Pradėjau priekabiai tyrinėti ir skambiausiąjį rinkinio eilėraštį – „Mano klajojanti siela“. Kodėl jis taip patiko kritikams – ir kas jame galbūt ne taip? Supratau neiškart, bet supratau: aš *išdainavau* valdžios geidžiamąjį tarybinės liaudies įvaizdį:

visi savi, visi lygūs net tada, kai nelygūs. Nesvarbu, kur gyveni, kokia kalba kalbi, ką galvoji – svarbu, kad laikais mūsų taisyklių, deklaruoji esąs su mumis, *naš*... Ar toks ir yra mano kredo?

Įsijautęs į platybių gaudesį, aš kai ką būsiu smarkiai supainiojęs! Medvilnė ir vynuogynus esu tik matęs, o štai gimtinės smėlis buvo pagrindinis mano vaikystės žaislas, bet aš kažkodėl sustačiau juos vienon greton kaip lygiavėrcius. Smėlis šildė ir kuteno pirštus, jame rausdavau šulinius, šuliniuose slėpdavau ašaras; nuo smėlio šlaito šokinėdavau į vandenį, kojom kapstydavau dugno smėlį, apsikasdavau juo nusi-

maudęs; iš smėlio dygo šviesiai rudi baravykai, 0000 švietė dažnas pašventupių takelis ir piliakalnis; gel-tame smėlyje guli mano seneliai ir proseneliai, jame palaidojau savo tėvus ir seseris...

Kaip nepelnytai aš nupiginau savą, lietuvišką smėlį!

Kodėl mano siela – klajojanti? Ar ne todėl, kad nenusitveriupatikimo kompas, pastovaus orientyro, tvirtos ramsčio? Vien *matyti* neužtenka nei žmogui, nei eilėraščiui: neapreprėsi pasaulio, neišjautęs jo siūlomų ar

Susitikimas su moksleiviais Anykščių J. Biliūno vidurinėje mokykloje. Iš kairės ketvirtas – kultūrologas V. Balčiūnas, toliau – mokytoja S. Pakalnienė, „Moksleivio“ vyr. redaktorius R. Vanagas, rašytojas V. Papievis, jo klasės draugas gydytojas A. Valiulis. 1983 m.

Iš autoriaus archyvo

slėpiamų vertybių, neišragavęs jo gardumynų ir sprangios košės. O jeigu tik šiaip pasivaikščiojai, pasižiūrėjai – nei tolių, nei širdžių neužkariausi...

Rausdamasis po smėlį, aptikau vis daugiau keistų daikčiųukų bei sutvėrimų. Ar, sakykim, ne keista, kad, būdamas prisiekęs lituanistas, sykiu jaučiuosi esąs ir sąmoningas internacionalistas? Ar išvis įmanoma tokia simbiozė, jei nesijauti turįs diagnozę? Bet aš iš tiesų pripažįstu, gerbiu visas pasaulio tautas. Tik nereikia, brolyčiai, tuo manipuliuoti, spekuliuoti, daryti iš manęs sau patogų kokio nors –izmo (komunizmo, kosmopolitizmo, globalizmo...) įrankį. Lietuva visoje planetoje man – vienintelė! Esybė manyje ir iš manęs – mano lūpų, akių, ausų, balso stygų, odos, proto ir širdies. Žinok ir įsidėmėk tai, pasauli...

Po dviejų poezijos rinkinių netrukus išėjo dvi mano apybraižų knygos. Tiesą pasakius, gyvenimą teigianti publicistika, įstabūs žmonių likimai, pažinti ir mąstyti skatinančios kelionės buvo mano duona kasdieninė, eilėraščiai – tik desertas... Tokie prioritetai bei proporcijos įžeistų ne tik poezijos mūzas Polimniją ir Kaliopę... Rašytojų sąjungos *žyniai* nusprendė, jog būsiu tinkamas vadovauti Publicistikos komisijai – ir galutinai įtikino mane, jog poezijos šaukliu ir truba-dūru jau nebūsiu...

Pabaiga kitame numeryje

Šventų giesmių giedojimas

Atkelta iš 7 psl.

Dirbo čia tik vienerius metus. Mamai tada buvo septyneri. Tai jis mokytojaudamas Rumšiškėse tapo lietuviškos mokyklos pradininku.

Išsaugojom mūsų mamos laišką, jau sovietiniais metais rašytą dukrai Joanai, tuo metu dirbusiai Jurbarkė. Sąsiuvinio lapo puslapyje tebuvo vienas sakiny, parašytas be taškų ir kablelių, nepaklusnūs žodžiai pasvirę į abi puses. Kažkodėl rytais raidės jai nusvirdavo į dešinę, o vakarais, kai po sunkių darbų audimo staklėse imdavosi plunksnos, jos virsdavo į kairę. Kartais skaitydama knygeles ar šventųjų gyvenimų istorijas, mama vedžiojo pirštu spausdinto lapo eilutes ir pusbalsiu šnabždėjo, garsiai vertė lapus ir dūsavo lyg sunkų darbą dirbdama...

Ir štai vieną tokį saulėtą sekmadienį, kai mes susispietę didžiąjame kambaryje prie mamos ruošėme rytdienos pamokas, mums visai to nesitikint, troboje per radiją bažnytinis choras užgiedojo šventą giesmę:

*Sveika, Aušros žvaigžde šviesi,
Tu linksmybe svieto esi...*

Buvo vidudienis, Sumos bažnyčioje metas, tylus ir palaimintas laikas, nes dauguma mūsų kaimynų buvo miestelio bažnytėlėje, o negalintys ten nueiti –

poteriavo namuose. Mama pusiau sėdomis gulėjo švariai paklotoje lovoje. Akimirka ji nesuprato, kas vyksta, kaip iš ant sienos kabančios dėžutės plaukia šventos giesmės, kurias galėjai girdėti tik per „Amerikos balsą“, jei gerą radijo aparatą turėjai ir tamsų kampą, kad niekas tavo nuodėmės neišgirstų ir nepraneštų kur reikia. Štai tada per laidinį radiją transliuotose pamaldose girdėjosi, kaip kunigas beldžia į klausyklos kampą, kviesdamas išpažinties kitą klūpančią. Moteris klaupiasi, trūkčiojančiu balsu šnabžda savo nuodėmes. Diktoriaus kalba liūdnei, pasakoja visiems dabar žinomą Veronikos istoriją:

„... Veronika jau nieko nebesuprato, nei ką jai kalbėjo kunigas, nei kuo grasė. Gerai nenugirdo, ir kokią atgailą jai įsakė. Jam minutytę nutilus, nenuklausiusi jo paskutinių žodžių, buvo pradėjusi Veronika aiškinti, kad gal jai reikėsį per marias plaukti į Ameriką, kad tokioj kelionėj esą galima numirti arba paskėti, bet klebonas vėl ją nutraukė ir; visas išsišiepęs, prisikišęs prie langelio, švilpiančiu, užkimusiu balsu pasakė: – Klaupkis, sakau, paleistuve, negausi išrišimo, aš tave tik palaiminsiu!

Atsiklaupė Veronika ir pasilenkusi nežinojo, ką daryti: ar muštis į krūtinę ir kalbėti „Dieve, pasigailėk manęs nusidėjėlės“, ar kita ką, bet tuojau išgirdo kunigo ženklą eiti nuo klausyklos. Pasikėlė Veronika nuo suoleliuko visa nukaitusi, apsiašarojusi; kasos iširo, ska-

relė nuo galvos nustumuko, pabiro smeigės. Atsistojusi ir šiek tiek sutvarkiusi plaukus, norėjo dar padėkoti, pabučiuoti kunigui ranką, bet klebonas piktai ją atitraukė, ir mergina, dar labiau susigėdusi, nuėjo šalin...

Taip pirmą kartą Antano Vienuolio „Paskenduolės“ istorija kartu su šventomis giesmėmis atėjo per radiją į mūsų namus. Mama, atsimenu, kartu giedojo, žegnojosi ir labai gailėjo į „nuodėmė save ištūmusios“ Veronikos. Jos akys buvo pilnos ašarų, tačiau ji jų gėdijosi, suko galvą į šalį ar slėpė po sunkios pagalvės kraštu. Niekaip nesuprato, kodėl kunigas pasmerkę vargšę merginą, išsigandusią dėl ją užgriuvusios nelaimės, kalbančios ir tikinčios apie ilgą kelionę į Ameriką pas mylimąjį. Pirmą kartą girdint vaidinimą, mamos žvilgsnis blaškėsi po kambarį, ji vis dar tikėjosi geros istorijos pabaigos, tačiau su kiekvienu sakiniu ir diktoriaus tariamu užuojautos žodžiu ta viltis blėso. Paskutinius apsakymo žodžius ji palydėjo ne keliomis per skruostą nuriedėjusiomis ašaromis, o kūkčiojimu. Jos vaizduotė, matyt, degino ne tik šventų giesmių giedojimas.

Pabaiga kitame numeryje

ATSIPRAŠYMAS.

2025 m. rugsėjo 20 d. „Kultūroje“ prie išspausdinto Wislawos Szymborskos eilėraščio „Yra tokių, kurie“ nenurodyta vertėjo pavardė. Eilėraštį iš lenkų kalbos vertė **Algis Kalėda**.

Už pastabą dėkojame gerb. Algirdui Avižieniui.